

Ольга В'ячеславівна Твердовська,
кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник
відділу філософсько-методологічних проблем
інноваційного розвитку людини
Інституту обдарованої дитини НАПН України
м. Київ, Україна

УДК 37.02

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ

Особенностью синергетической концепции образования является ее трансдисциплинарность в контексте выявления глубоких взаимосвязей как между определенными отраслями знаний, так и, на первый взгляд, разрозненными сферами жизнедеятельности. Такой подход позволяет рассматривать экзистенцию человека не фрагментарно, а системно с характерной ей самоорганизацией, изменчивостью, вариативностью. Синергетическая включенность ученика в определенную дисциплинарную систему способна обеспечить получение основательного и продолжительного знания, которое усваивается как компонент порядка. Такой порядок способен обеспечить формирование целостной картины мира, понимание глубокой взаимосвязи всех элементов действительности. Нелинейность, гибкость мышления обеспечивает дисипативность и кооперацию разноотраслевых порядков, превращает их в открытый поток трансдисциплинарности. Синергетическая концепция образования предполагает непрерывное обучение, постоянное самосовершенствование, методическое раскрытие сущностных сил человека.

Ключевые слова: система образования, трансдисциплинарность, синергетика, личность.

Feature synergetic concept of education is its transdisciplinarity in the context of identifying deep relationships as between certain branches of knowledge, and, at first glance, disparate spheres of life. This approach allows to consider human existence not fragmented, but systemically with its characteristic self-organization, impermanence, variability. Synergetic involvement of student in certain disciplinary system is able to provide a thorough and lengthy obtaining knowledge which is assimilated as a component of order. This procedure is capable of forming a coherent picture of the world, deep understanding of the interconnectedness of all elements of reality. Nonlinearity, flexible thinking provides openness and cooperation different orders, makes them free flow of transdisciplinarity. Synergetic education concept involves continuous learning, methodological disclosure essential powers of man.

Key words: education system, transdisciplinarity, synergetic, personality.

Загальновідомо, що будь-який вид освітньої діяльності спрямований на отримання конкретного обсягу знань, умінь та навичок. Освітній процес часто визначають як відкриту дисипативну систему, пізнавальну діяльність людей з метою здобуття усталених і загальноприйнятих істинних наукових знань чи визнаних такими знань, які можуть суперечити істині, але приймаються як обов'язкові норми писаними чи неписаними законами суспільства. Вважається, що рівень загальної та спеціальної освіти детермінований вимогами виробничої системи, станом науки, техніки й культури, а також суспільними стосунками. Посередництвом шкіл, коледжів, університетів та інших інститутів суспільство цілеспрямовано передає свій культурний спадок, накопичені знання, цінності, навички від покоління до покоління.

Разом з тим, сьогодні частіше висловлюється думка, що навчальні заклади, що функціонують, нездатні підготувати дитину до життя в реальному, варіативному та хаотичному світі. Відмінне навчання, абсолютне засвоєння академічних постулатів не дають гарантії на ефективне застосування отриманих знань, умінь та навичок, а відповідно, пристойне працевлаштування і винагороду. Навпаки, сучасність демонструє, що часто успішними та багатими стають люди, які не мають потужного освітнього багажу. На жаль, отримання належної освіти не забезпечує успіх, затребуваність та незамінність у структурі суспільно-виробничих відносин. У наукових, педагогічних та батьківських середовищах часто постає питання: який складник у структурі освіти залишається поза увагою? Якою повинна бути підготовка, щоб у майбутньому дитина

змогла успішно реалізувати власні знання на практиці? Р. Кіосакі та Ш. Лечтер у праці «Багатий тато, бідний тато» зазначають, що світ змінився і нині необхідні нові відповіді на поставлені питання [1].

Сучасну цивілізацію частіше визначають як фінансову. Фінансовий потік на своєму шляху визначає підйоми та спади відкритої дисипативної економічної системи, обумовлює життєдіяльність людини та суспільства в цілому. Глобальність та динамічність фінансової системи є безумовною. Внаслідок такого поступу характер економічного та соціального порядку змінився. Глобалізація фінансово-економічних процесів – це результат функціонування капіталу та виробництва у формі транснаціональних корпорацій та мінливого поділу праці, за якого конкретна продукція виготовляється декількома країнами. Глобалізаційні процеси характеризуються домінуванням високотехнологічних галузей та технологій, зокрема, інформаційно-комунікативних, комп'ютерних, нано-, безвідходних тощо. Разом з тим, внаслідок глобалізації об'єктивно інтенсифікуються економічні процеси, вони детермінують різку диференціацію країн та людей, продукують прірву між багатством і бідністю, спонукають нерівномірний поділ й доступ до світових ресурсних джерел.

Глобалізація зумовила ще одну контрверзу, на яку вказують представники постмодернізму, де відсутня цілеспрямована активність людини, адже вона розпорощена між нагромадженням постійно зростаючих потреб та забаганок, немає чіткої ієрархії цілей та пріоритетів діяльності. «Індивід розпадається на функції. Бути – означає бути у справі; там де відчувалась би особистість, діловитість була б порушена», – пише К. Ясперс [2]. Буття людини зводиться до всезагального, до життєздатності як виробничої одиниці, до тривіальності насолоди. Строката та еkleктична дійсність формує суспільство бездумних споживачів, які живуть примітивними потребами та бажаннями. Людина набуває значущості у тому випадку, якщо вона посередництвом розуму, тіла та взаємопорозуміння з іншими людьми займається порядком технічного забезпечення мас.

Предмети виробляються у великій кількості, зношуються й викидаються; вони легко взаємозамінюються. Від техніки очікують створення в житті людини не чогось цінного, неповторного за своєю якістю, незалежно від моди. Тому все, пов'язане просто із задоволенням потреб, стає байдужим; суттєвим – тоді, коли джерело задоволення зникає. Екзистенція людини полягає у тому, щоб за умов «однаковості» не втратити волі до діяльності, самовияву, творчості.

Кожен, незалежно від рівня освіти і здобутої кваліфікації, перебуває в означеній розгалуженій мережі фінансово-економічних структур та відносин. Користування грошима, кредитними картками, послугами обміну валют та іншими фінансовими операціями є буденною складовою антропологічної екзистенції. Проте виключенням є люди, які мають хоча б найменше уявлення про функціонування вищеозначеної відкритої дисипативної системи.

У межах загальної середньої освіти викладається курс «Економіка», завданням якого є сформулювати базові знання з основ економічної науки, ознайомити учнів з основними тенденціями розвитку економіки. Однак така підготовка не завжди здатна забезпечити достатній рівень життєвої компетентності у сфері економічних відносин. «Освіта – це те, що залишиться, коли ви забудете все, чому вчилися», – стверджує народна мудрість. Фінансова грамотність – це здатність та вміння синергетично мислити в категоріях прибутків-витрат, активів-пасивів, інвестування. Такі знання є значущими не лише тому, що в означеній системі продукуються засоби до існування, предмети задоволення вітальних потреб та інтересів людини, а насамперед тому, що фінансово-економічна грамотність і свобода здатні сприяти повному розкриттю творчого потенціалу людини, стимулювати розвиток сутнісних сил людини, виявлення задатків та їх перетворення на творчі здібності.

У системі вищої освіти більше затребуваною стає сфера досліджень, спрямована на осмислення і розуміння сутності економічного буття людини та суспільства. Такою дисципліною постає «Філософія економіки». Непередбачуваність економічних процесів та розрізнена мозаїчність економічної реальності звертає дослідницьку увагу на нові методи та принципи наукового пошуку. Ця потреба постає і в контексті того, що сутність, каузальні зв'язки економічних процесів, проблем у людському вимірі, у межах багатоманіття форм життєдіяльності суспільства й особи економікою не розглядаються. Специфіка філософського знання дає змогу піднятися над поверховим, буденним аналізом визначених явищ та їх властивостей, проникнути в сутність глибинних економічних процесів. Філософія аналізує економіку як складну, динамічну, відкриту, нелінійну систему з її незворотністю, можливістю виникнення нових зв'язків та відношень, здатна з'ясувати місце і роль одиничних людських зусиль у цій системі, що за конкретних станів-атракторів соціального середовища можуть суттєво впливати на макросоціальні процеси. Такий підхід до економічного життя передбачає висвітлення фундаментальних тенденцій і закономірностей відносин людини з природою, а також ставлення людини до людини в діяльнісному процесі.

Отже, філософія економіки – це любов до економічної мудрості, що ґрунтується на поліфонічності знань про вічні цінності природних, трудових, виробничих, інформаційних ресурсів; це раціонально орієнтована любов до суспільства, завдяки якому люди, створюючи певні блага, з необхідністю вступають у виробничі відносини; це ірраціонально означена любов до підприємницької діяльності як своєрідної міри єдності соціально-сформованих навичок організації економічного життя та індивідуальної свободи людини. Філософія економіки вивчає сутність економічного буття людини. Її завдання – дати цілісне уявлення про сутність і зміст економічних процесів, ціннісні орієнтації перетворювального суб'єкта та окреслення можливих перспектив на майбутнє. Об'єктом дослідження для філософії

економіки є економічна сфера життєдіяльності людини та суспільства. Предметом пізнання є співвідношення економічного буття людини і суспільства.

Дослідження реальності та стратегії соціально-економічних взаємозв'язків визначає функції для філософсько-економічної науки. Функціями філософії економіки є світоглядна, методологічна, аксіологічна, футурологічна, прагматологічна тощо. Наукове фокусування на конкретному об'єкті пізнання вимагає визначення методів дослідження, зокрема загальнонаукових, філософських та економічних. У межах філософії економіки використовуються такі загальнонаукові методи: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, моделювання, ідеалізація, аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний, історичний, логічний тощо. До філософських методів, що застосовуються у філософії економіки, можна зарахувати: діалектичний та метафізичний, матеріалістичний та ідеалістичний, раціоналістичний та ірраціоналістичний, прагматологічний, аксіологічний, комунікативний тощо. Суто економічні методи як наукові варіативності вивчення становлення та розвитку господарських явищ і процесів також застосовуються у філософії економіки. Такі методи є сукупністю прийомів та способів дослідження господарської діяльності будь-якого економічного об'єкта шляхом виявлення й визначення взаємозв'язку і змін його параметрів, кількісного та якісного вимірювання впливу окремих факторів, їх сукупності на ці зміни. Філософія економіки спирається на такі економічні методи, як морфологічний, асоціацій та аналогій, елімінацій, інтегральний, графічний, комплексної оцінки тощо.

Також значущим методологічним принципом філософії економіки є антропологічний підхід, згідно з яким людина творить специфічний спосіб власної життєдіяльності, світ, в якому живе. Людський досвід є досвідом практичної активності, який філософія економіки розглядає крізь призму її сутності. Необхідно наголосити, що філософія економіки не лише визначає людину як суб'єкта та рушія економічного буття, але також окреслює суспільну взаємообумовленість різних типів поділу та кооперування людської діяльності, перспективи її змін, розв'язує не тільки методологічну, але і світоглядну задачу. У межах філософії економіки досліджується не лише економічна реальність, але й формулюються необхідні орієнтири, завдяки яким людська особистість здійснює перспективне моделювання власної життєвої поведінки, створює необхідні й різноманітні умови для свого існування та розвитку.

Фінансово-економічна грамотність не вичерпує спектр компетентності про суспільно-економічні відносини. Тут визначальною є здатність та підтримка самоосвіти – безперервної освіти упродовж життя людини як у межах виникнення освітньої потреби (позашкільної, дистанційної, додаткової тощо), так і постійного самовдосконалення в різних галузях життєдіяльності. Наприклад, інформаційна епоха вимагає миттєвого і компетентного орієнтування в потужних

інформаційних потоках. Знання прав та свобод людини необхідні для можливості компетентно та грамотно відповідати на запити соціальної реальності. Навички дипломатії та риторики також є значущими у межах самореалізації та суспільної затребуваності. Основоположні знання, вміння та навички про ці та інші дисипативні системи людина повинна здобувати в освітніх інститутах та поглиблювати їх упродовж життя залежно від вимог сучасності й власних потреб.

В умовах глобалізації людина трансформується у виробника таких знань, що перетворюються у безпосередню продуктивну силу суспільства, джерело соціального багатства. П. Друкер проголошує, що суспільство знань неминуче стане більш конкурентним, ніж будь-яке інше суспільство за історію людства. Причина проста: після того, як знання стануть доступними для всіх і кожного, не буде виправдання неякісної діяльності [3]. «Суспільство знань є суспільством підвищеної мобільності... Ця мобільність означає, що в суспільстві знань соціальні задачі примножуються та ускладнюються... У цьому суспільстві успіх здобудуть набагато більше людей ніж будь-коли. Але разом з цим, набагато більше людей зазнають невдачі чи, у всякому випадку, опиняться “на других ролях”», – зазначає П. Друкер [4].

У глобалізаційному суспільстві знань кожен має потенціал до володіння й розпорядження засобами праці: ними виступають інформація, досвід, вміння. «Не менш (а можливо, й більш) важливим є те, що в суспільстві знань наймані робітники (тобто робітники розумової праці) знову ж таки є носіями засобів праці» [5]. У такому суспільстві істинним капіталовкладенням є не станки та інструменти. Е. Тоффлер зазначає, що «потреби й бажання є розмаїтими, а тому шляхи їх визнання та заперечення також неоднакові. Звідси існує багато різних “знарядь” і “важелів” впливу на суспільство. Першими серед них є влада, багатство та знання. З них походить більшість засобів керування» [6]. Частіше визначальним ресурсом виявляються працівники розумової діяльності. Тут роль інвестицій можуть виконувати самовдосконалення, самоосвіта, розкриття власних сутнісних сил, освіта дітей, близьких тощо.

Так, сучасна особистість як цілісна, складна, відкрита, дисипативна система повинна безперервно навчатися, саморозвиватися упродовж всього життя. Такий поступ можна схематизувати трикутником, кутами якого є освіта, творчість та обдарованість. Освіта постає як діяльність, спрямована на здобуття знань, вмінь та навичок. Творчість виявляється процесом невпинного творчого пошуку та реалізації задуманого. Обдарованість – це дисципліна мислення та дії. Кожна людина є творчою, обдарованою невичерпними резервами для накопичення нового досвіду. Освіту, самоосвіту, самовдосконалення, творчість можна розглядати як інвестицію, що є обов'язковою умовою досягнення успіху і забезпечить визначений ефект. Відсутність такої проєкції може означати відсутність уявлень про бажане або неготовність з визначених причин

окреслити програму перетворень бажаного на дійсне. Як зазначав К. Ясперс, людина, яка не бачить свого майбутнього, втрачає сенс і в сучасному [7]. Основною метою цього процесу виявляється формування людини, яка б була здатна оперувати розкріпаченим інтелектом, готова створювати принципово нові рішення і технології. Розкріпачення інтелекту є можливим і дійсним за умови використання низки чинників, серед яких особливе місце займає методологічна культура, розвиток якої є прерогативою філософії.

Основи культури та дисципліни самоосвіти, безумовно, закладаються ще у навчальному закладі. Характерною освітньою методологічною контрверзою постає той факт, що сучасна освіта вибирає з цілісної картини світу окремі фрагменти реальності та оформлює їх у визначені дисципліни, наприклад «Математика», «Фізика», «Біологія» тощо. Тому випускники часто не вбачають взаємозв'язку між окремими науками, розрізненим інформаційним матеріалом та реальністю, втрачають можливість встановлювати каузальні зв'язки.

На противагу такому освітньому підходу, засвоєння сучасної картини світу подібне цілісній фресці, на яку вчені-художники наносять зображення з моменту виникнення науки. Окремі фрагменти фрески переписуються знову, деякі реставруються, корегуються, інші залишаються пустими. Цей процес є відкритим, нескінченим та взаємообумовленим. Одна з визначальних особливостей синергетичного підходу до розгляду освітнього процесу – це можливість створення єдиної, цілісної картини світу. Нелінійна динаміка розвитку реальності, суспільства та особистості призводить до розірваності цілісності суб'єкта пізнання. В актора знижується здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між окремими фрагментами реальності, різним інформаційним матеріалом та власне навчальним процесом, самоусвідомленням. Варіативність пізнавальної самореалізації передбачає складний та комплексний вибір, але разом з тим і відмову від спектру галузей знання. Синергетичність такого динамізму, здатність до формування цілісної картини світу, відповідність освіти тотожності буття та мислення є визначальними завданнями освіти в парадигмі людиноцентризму. Одна з головних особливостей синергетичної концепції освіти – можливість створення єдиної, цілісної картини світу, де кожна галузь знання має свій відповідник у реальності.

Значущою рисою синергетичної концепції освіти є її трансдисциплінарність в контексті виявлення глибоких взаємозв'язків як між визначеними галузями знання, так і, на перший погляд, різними сферами життєдіяльності. Такий підхід дозволяє розглядати

екзистенцію людини не фрагментарно, а системно з характерною їй самоорганізацією, динамічністю, відкритістю, нелінійністю, варіативністю. Прикладом синергетичного підходу в освіті може слугувати прогресивний метод вивчення іноземної мови, коли учень повністю заглиблюється в мовне середовище. У межах такого підходу визначальним є принцип системності, а саме – інтеграція суб'єкта навчання в структуру мовних та міжособистісних зв'язків. Забезпечення цієї умови в освітніх закладах можливе та дійсне за використання на уроці іноземної мови визначеної комунікативної системи. Наприклад, якщо проводиться урок англійської мови, то засобом спілкування має бути лише англійська. Незнайомі слова та комбінації слів вивчаються шляхом безпосереднього посилання на них або їх аналоги. У цьому випадку рідна мова може використовуватись як виняток для пояснення складних граматичних конструкцій та правил. Таким чином імітується мовне середовище, створюється його штучний образ. Цей синергетичний метод часто застосовується в мережах сучасних іномовних курсів та тренінгів.

Синергетична концепція освіти здатна забезпечити здобуття ґрунтовного й довготривалого знання в суб'єкта навчання, що засвоюється як компонент порядку. Такий порядок здатен забезпечити формування цілісної картини світу, розуміння глибокого та відкритого взаємозв'язку всіх елементів дійсності. Динамічність, нелінійність, гнучкість мислення забезпечує дисипативність та кооперацію різногалузевих порядків, перетворює їх на відкритий потік трансдисциплінарності. Синергетичний підхід, таким чином, дозволяє сформувати системне уявлення про дійсність, робить можливим та дійсним кооперацію, єдність різногалузевих уявлень у суб'єкта навчання..

Використані літературні джерела

1. *Кийосаки Р.* Богатый папа, бедный папа [Текст] / Р. Кийосаки, Ш. Лектер. – М.: Попурри, 2009. – 272 с.
2. *Ясперс К.* Призрак толпы [Текст] / К. Ясперс, Ж. Бодрийяр – М.: Алгоритм, 2008. – С. 39.
3. *Друкер П.* Энциклопедия менеджмента [Текст]: пер. с англ./ П. Друкер. – М.: ООО «И. Д. Вильямс», 2006. – С. 368.
4. Там само. – С. 374–375.
5. *Тоффлер Е.* Новая парадигма власти. Знания, богатство, сила [Текст] / Е. Тоффлер; пер. з англ. Н. Бордуковой. – К.: Акта, 2003. – С. 372.
6. Там само. – С. 562.
7. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории [Текст]: пер. с нем./ К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – С. 155.